

Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani

Dr. Vlado Valenčič

(Ljubljana 1954)

Drva in stavbni les, glavni proizvodi gozda, so še bolj kot danes, ko imamo zanje že razna nadomestila, spadali v prejšnjih dobah med nepogrešljive življenjske potrebščine. Način, kako se je mestno prebivalstvo preskrbovalo z drvni in stavbnim lesom, se je s časom bistveno spremenil. Razvojna pot je šla preko raznih stopenj, od samooskrbovanja s sekanjem drevja v skupnih gozdovih do nakupovanja potrebnih drv in drugega lesa na prostem trgu po svobodnem dogovoru s prodajalcem.

Kakor vaške, so tudi mestne skupnosti prvotno dobivale drva in stavbni les za svoje potrebe iz skupnih gozdov, kajti ravno tako kot vasi so imela tudi mesta svoje soseskine pašnike in gozdove.¹ Ko se je teritorij ljubljanske meščanske naselbine izločil iz deželnoknježjega gospodstva, je imelo mesto svoja zemljišča, predvsem pašnike in gozdove. Ti so ležali sicer izven obzidnega mesta; listine, ki jih že od XIV. stoletja dalje pogosto omenjajo, pa nam pričajo, da so bili s staro ljubljansko naselbino v ozki zvezi.²

Ohranjeni viri nam ne odgovarjajo na vprašanje, kako je bil urejen užitek mestnih gozdov v Ljubljani. Zelo verjetno je bil urejen na način, ki je bil več ali manj splošno v navadi. Prvotno je bila pravica užitka osebna in enaka. Bila je omejena samo z lastno potrebo porabe stavbnega in ostalega lesa; vsak član skupnosti si je smel vzeti iz skupnega gozda toliko, kolikor je potreboval. Pozneje so bile pravice užitka omejene, najprej tam, kjer si je zemljiški gospod lastil lastninsko pravico na skupnem zemljišču.³ Ko je začelo primanjkovati lesa, so na mesto starih osebnih pravic, pri katerih je bil obseg užitka odvisen od potrebe, stopile stvarne pravice, pri katerih je bila pravica do užitka vezana na posest zemljišča ali hiše.⁴

Užitek gozdov pod oblastjo deželnega kneza. V Ljubljani je bila pravica do užitka mestnih gozdov povezana s plačevanjem davkov ali pa odvisna od posebnih dajatev. L. 1385 je deželni knez dovolil mestnemu sodniku in mestnemu svetu, da prepovesta uporabo mestnih pašnikov in gozdov tistim hišnim posestnikom, ki niso hoteli plačevati davkov in izpolnjevati meščanskih obveznosti.⁵ V sporu med ljubljanskimi meščani in komturjem nemškega viteškega reda je bilo določeno (l. 1410), da morajo komendski ljudje, ki imajo v Ljubljani meščanske pravice in obrt ter užitek gozdov in pašnikov, prispevati obenem z meščani

k davkom in drugim bremenom. L. 1450 je cesar Friderik odločil, da morajo komendski podložniki, naseljeni v Ljubljani, ki pa niso bili ne trgovci ne rokodelci in so bili v razmerju do mesta vseh bremen oproščeni, plačevati letni sold (jarschilling), da bodo imeli delež pri lesu in paši. Pogoj za uživanje gozda v tem primeru je bilo plačevanje letnega solda, ki je bil odškodnina za izenačenje z meščani pri skupnih zemljiščih in na mitnici.

Razen v mestnih so Ljubljančani imeli staro pravico jemanja drv tudi v okoliških gozdovih.⁶ To so bili verjetno predvsem deželnoknejži gozdovi v bližini Ljubljane, tako gozd pri Utiku, ki se je raztezal od Rožnika pa do sedla, čez katero pelje cesta iz Dobrove v Št. Vid nad Ljubljano, in ki je bil pol milje dolg in »dva puškina streljaja« širok,⁷ ter gozd Smrekovec od Podpeči proti Vrhniku za hribom Sv. Ane ob južnem robu Ljubljanskega barja.⁸ Vendar pravica do užitka v teh gozdovih ni bila splošna za vse mestne prebivalce ali pa je bila pozneje omejena. Kajti iz časa vladarja Friderika III. so ohranjeni privilegiji (l. 1444, 1478), s katerimi je bila posameznim ljubljanskim meščanom priznana za lastno potrebo pravica sekanja lesa za kurjavo v utiškem gozdu.⁹ Iz iste dobe (l. 1478) je tudi dovoljenje, da so smeli ljubljanski meščani sekati v deželnoknejžjih in drugih gozdovih okrog Ljubljane stavbni les, ki so ga potrebovali za utrjevanje mesta.¹⁰

Ljubljančani so se preskrbovali z lesom tudi v turjaških gozdovih od Mokreca do Želimeljčice in med Dobravico, Studencem ter Iško Loko. Pri tem užitku gozdov so jih pričeli ovirati Turjačani; prišlo je do hudih sporov, ki jih je nadvojvoda Ernest razsodil (l. 1421) v korist mesta.¹¹ Do spora je prišlo v istem času tudi med mestom in Apfaltrerji zastran gozda, ki se razteza od Jetrbenka in Sv. Katarine do Sv. Antona v Glincah pri Dolnicah in do Utika. Tudi ta spor je bil rešen v korist mesta; vladar je odločil, da je sporni svet njegova last in da spada k ljubljanskemu mestu.¹²

Mestu je dajal les tudi gozd na grajskem griču, ki je bil sicer v lasti deželnega kneza. Ker je v tem gozdu pričelo sekati plemstvo, so se meščani pritoževali, češ da bo drevje iztrebljeno v škodo grajskih utrd in mesta. Vojvoda Friderik je na pritožbo Ljubljane l. 1439 prepovedal deželnemu glavarju, da bi dovoljeval sekanje lesa v grajskem gozdu, ki naj ostane za potrebe utrd in mesta.¹³ Les za utrdbe je mesto dobivalo predvsem iz Mestnega loga, kjer pa je bil gozd zaradi takšnega sekanja po številnih vojnah proti koncu XV. stoletja močno razredčen. Da bi se obnovil, je cesar Maksimiljan ukazal (l. 1495), naj se gozd ogradi, da bo mlado drevje bolje raslo, in naj se nikomur ne dovoli sekanje, da bo les ob potrebi na razpolago za mesto in grad.¹⁴ Ko je vicedom ukazal v Mestnem logu sekati hrastov les za drva, se je mesto pritožilo, cesar Maksimiljan pa je nato l. 1503 vicedomu naročil, naj s sekanjem drv za kurjavo preneha, pusti pa naj meščanom, da sekajo v tem gozdu za potrebe mesta in gradu.¹⁵

Kljub omenjenim vladarjevim ukazom pa je bil Mestni log iskoriščen tudi za drva. L. 1559 je nadvojvoda Maksimiljan sklenil močnejše utrditi ljubljanski grad in je naročil magistratu, naj ukaže proti plačilu pristojbine za opekarskega mojstra, v obeh svojih opekarnah pripraviti po eno peč opeke za cesarske zgradbe, drva za žganje opeke pa naj se nasekajo v Mestnem logu, ki so ga cesarjevi predniki podarili mestu.¹⁶ Hrastov les iz tega gozda je služil tudi za ljubljanske mostove.¹⁷

Razni vladarjevi in mestni ukrepi kažejo sicer skrb za ohranitev mestnega gozda pred pretiranim izkoriščanjem, vendar je bil Mestni log dovolj bogat lesa,

da je z drvmi zalagal obe mestni opekarni, ki sta trošili precejšnje količine kuriva. Mesto je v Mestnem logu redno sekalo in vsako leto je večje število sekačev pripravljalo drva za žganje opeke.¹⁸

Del svoje potrebe po lesu je Ljubljana že v prvih letih svojega obstoja krila iz gozdov kartuzijskega samostana v Bistri. Od teh gozdov je v Ljubljano peljala vodna pot po Bistri in Ljubljanci. Zaradi ugodnega prevoza so Ljubljančani stalno prihajali sem sekati drva in ostali les. Iz leta 1317 je ohranjena listina, ki prepoveduje sekanje lesa v samostanskih gozdovih brez dovoljenja samostana; od vsakogar, ki bi sekal brez dovoljenja, je moral ljubljanski sodnik izterjati vsakokrat 1 marko kot kazen. Samostan je dobavljal tudi ostali les za potrebe mesta; tako je med drugim dal stavbni les za gradnjo novega mlina pri Ljubljani.¹⁹

Najsplošnejši način oskrbovanja mestnega prebivalstva z drvmi in ostalim lesom je bil v tej dobi gotovo takšen, da si je vsakdo v gozdu sekal sam ali naročil posek potrebnega lesa. Verjetno je, da je bilo za sekanje obvezno dovoljenje zemljiškega gospodstva, bodisi da je bil to magistrat, vicedom ali deželno-knežji gozdar ali pa kateri drugi gozdni lastnik. Seveda se je dogajalo, da so posamezniki sekali v gozdu brez dovoljenja; v mestnih računskih knjigah dohodkov so zabeležene kazni, ki jih je mesto ob takih primerih izterjalo. Vendar vsaj v prvih časih, ko so bile zaloge lesa v gozdovih še obilne, mesto ni prestrogo ravnalo s tistimi, ki so jih zalotili, da so sekali brez dovoljenja, in to tudi če so sekali čez običajno povprečno potrebo. Meščanu, ki je l. 1569 odredil posek lesa na mestnem skupnem zemljišču za svoj novi železarski obrat, je magistrat sicer sekanje prepovedal, kazen pa mu je odpustil.²⁰ Poleg sekanja brez dovoljenja, ki so ga zagrešili oni, ki so bili sicer upravičeni do užitka v gozdu, so mestne gozdove izkoriščali včasih tudi neupravičenci. Leta 1570 je mestni svet na eni svojih sej ugotovil, da delajo Krakovčani škodo v Mestnem logu, kajti kradli so les in ga ponoči odvažali po vodi.²¹

V času, ko si je skoraj vsakdo mogel oskrbeti les neposredno iz gozda ne da bi moral zanj plačevati, ko je pridobivanje lesa imelo še značaj okupacije in je predstavljalo ostanek nekdanjega zbiralnega gospodarstva, se seveda kupčija z lesom v večjem obsegu ni mogla razviti. Toda kljub temu so vsaj že v XVI. stoletju les sem ter tja tudi prodajali in kupovali. Verjetno so bile v začetku predmet kupčij takšne vrste lesa, ki jih v mestnih in okoliških gozdovih ni bilo mogoče dobiti. Iz l. 1541 je ohranjen sklep mestnega sveta, naj se pravočasno poskrbi za nakup lesa, da ga ne bo primanjkovalo in da bo vsak čas na razpolago.²² Iz besedila sklepa sicer ni razvidno, kakšen les je mesto sklenilo nabaviti, skoraj gotovo pa je bil to gradbeni les. Zapisiki v mestnih računskih knjigah kažejo, da je mesto kupovalo les, ki je služil za tehnične namene kot deske, letve, skodle, les za ostrešja, tramove in vodovodne cevi. Predmet kupčij prvotno torej ni bil neobdelan les ali drva, temveč za razne potrebe obdelani les. Takšen les je imelo mesto na zalogi v svojem lesnem skladišču (Holzkammer) in ga je prodajalo, kolikor ga mu je ostajalo preko njegovih potreb. Poleg tega so mestni tesarji obdelovali les iz mestnih gozdov, žagali pa so ga v Koleziji, kjer je mesto imelo mlin in žago.²³

Najpozneje proti koncu XVI. stoletja se je razvilo tudi kupčevanje z drvmi. Iz l. 1593 je ohranjen prvi sklep mestnega sveta, ki je urejal prodajo drv. Postavljena sta bila dva nadzornika, da sta skrbela za pravo mero in ceno drv; kot nagrado sta prejemale 2 krajcarja od vsakega dukata prodanih drv.²⁴

Lastninske pravice za gozdove so bile v tem razdobju nejasne, podvržene spremembam in razvoju. Ozemlje, iz katerega je bila izločena Ljubljana kot mesto, je spadalo pod deželnoknežje gospostvo, zato je imel deželni knez nad gozdovi tega ozemlja najvišjo lastninsko pravico. To je bil najbrž tudi razlog, da je Ljubljana imela užitek v okoliških gozdovih, ki so bili pozneje v neposredni lasti deželnega kneza. Takšna sta bila gozd pri Utiku in Smrekovec. Poznejši mestni gozdovi so verjetno šele v začetku XVI. stoletja prišli v mestno last, kajti po že omenjenih listinah iz l. 1495 in 1503 je z Mestnim logom tedaj razpolagal še deželni knez in šele listina iz l. 1559 ugotavlja, da je dobilo mesto po dobroti cesarjevih prednikov »lep, velik in dobro zaraščen gozd pri Ljubljani.«²⁵

Mestni gozdovi in gospodarstvo z njimi. Kakor kažejo od l. 1581 dalje ohranjene mestne računske knjige, sta Ljubljani neposredno pripadala dva gozda in sicer Mestni log ter Rudniški gozd. Mestni log ima v knjigah izdatkov od začetka običajno naziv »Stattwaldt«, izjemoma »der obere Stattwaldt« ali »der grosse Stattwaldt«, Rudniški gozd pa je naveden kot »Rudnickher Waldt«. Od l. 1615 naprej je Rudniški gozd imenovan kot Dolnji mestni gozd (der untere Stattwaldt), od l. 1617 se Mestni log naziva samo kot Gornji mestni gozd (der obere Stattwaldt).²⁶ Lokalizacija Gornjega mestnega gozda, to je Mestnega loga, je jasna, saj se je naziv ohranil do danes, lokalizacija Rudniškega ali Dolnjega mestnega gozda pa ni bila tako enostavna. Rudniški gozd je ležal pod Dolenjsko cesto od Rakovnika proti Rudniku in je bil sestavni del mestnega zemljišča, ki se je od XVIII. stoletja naprej imenoval Ilovica.* Do tega sklepa nas privedejo vpisi v urbarjih, spisi in načrti, ki obravnavajo prodajo in razdelitev mestnega zemljišča na Ilovici ter zemljiškknjižni zapisi.²⁷

Kako in kdaj je mesto prišlo v posest Mestnega loga, je bilo že povedano, glede pridobitve Dolnjega mestnega (Rudniškega) gozda pa ne izvemo nič gotovega. Ko je l. 1801 prišlo med lastnikom Rakovnika in ljubljanskim mestom do spora zaradi lastninske pravice na skupnem zemljišču Ilovica pod rakovniškim gradom, se je mesto sklicevalo na kupno pogodbo z dne 29. novembra 1725, s katero je od cesarske komisije kupilo dotedanje vicedomske vrtove in mesnice, hiše (Hoffstätten) pri Ljubljani, županijski urad Kozarje in deželsko sodišče. K deželskemu sodišču so spadali vsi skupni razdeljeni in nerazdeljeni gozdovi.²⁸ Potemtakem si je mesto šele s to kupno pogodbo pridobilo lastninsko pravico do Rudniškega gozda, do tedaj je imelo v njem najbrž le užitek kot služnostno pravico.

Mestu je pripadal tudi gozd v Šujici, ki so ga mestni svetniki letno objezdili. Gozd, v katerem je poleg Ljubljančanov imelo še 18 vasi pravico do lesa, je povzročal mestu le stroške. Ker ni imel pravega nadzorstva, so v njem podložniki polhograjskega gospostva po svoje pustošili, ga krčili in napravljali rovtve.²⁹ V začetku XVIII. stoletja so podložniki Petra Antona Codellija gozd zažgali na mestu, kjer je bilo najlepše mlado drevje. Krivci, doma iz Dobrove, so bili poklicani na zagovor pred vicedomski urad; kljub zagroženi kazni pa se ponovnim pozivom niso odzvali, pač pa so sporočili, da je zanje pristojen najprej Codelli kot zemljiški gospod, nato pa deželno glavarstvo.³⁰ Mesto se je naveličalo stalnih, s stroški združenih sporov, od gozda v Šujici je prejemale le nekaj reparjev od iztrebljenih

* Situacijski načrt Ilovice iz l. 1781, ki ga je risal Leopold Lieber, kopija iz l. 1818. — Državni arhiv Slovenije (DAS), Rektificirani dominikalni akti, Gorenjsko, št. 336, I. del. — Na situacijskem načrtu Ilovice je obrobni del označen kot »rudniški travniki«, teh pa se na spodnjem severozapadnem koncu drži poljansko zemljišče. Ker je mesto l. 1734 Dolnji mestni gozd prodalo soseskam Rudniku in Poljanam, mislim, da je bil tam, kjer je na načrtu označeno zemljišče omenjenih sosesk. Nisem pa popolnoma prepričan, da je bil gozd le na tem zemljišču, verjetno je segal tudi na sosedne dele Ilovice.

rovč, z letnim objezdenjem pa je imelo znatne stroške, ki so včasih presegali tudi 100 goldinarjev, in ga je končno l. 1715 prodalo Petru Antonu Codelliju.³¹

Za nadzorstvo nad obema mestnima gozdovima so bili nastavljeni logarji. V Mestnem logu sta bila prvotno dva, pozneje celo trije logarji, za Rudniški gozd pa dva, kar brez dvoma dokazuje, kako velik pomen je mesto pripisovalo svojemu gozdnemu gospodarstvu.³² Sredi XVIII. stoletja, ko je bil Rudniški gozd že prodan in se je mesto borilo s finančnimi težavami, je zaradi prihranka stroškov imelo samo enega logarja.³³

Brez dovoljenja magistrata, pozneje brez dovoljenja blagajnika, ni smel logar nobenemu, zlasti pa zunanjemu človeku ali kmetu dovoliti sekanja ali odvažanja lesa.³⁴ Vrhovno nadzorstvo nad mestnimi gozdovi sta imela mestna blagajnika; morala sta skrbeti, da se gozdovi ne pustošijo in da se, posebno Mestni log, letno zasajajo z mladimi hrasti in drugimi drevesci.³⁵ Čeprav je mesto gozd obnavljalo z rednim zasajanjem mladik — poleg hrastov je bilo zasajenih tudi mnogo smrek — je bil Mestni log v začetku XVIII. stoletja zelo izsekan. Izgubil je že najboljši les in grozilo mu je popolno iztrebljenje.³⁶ V Valvazorjevem času je bilo v Mestnem logu še mnogo velikih in starih hrastov, mladi hrasti pa, kot pravi Valvazor, niso uspevali.³⁷ Še l. 1725 je bilo posekanih v Mestnem logu 52 hrastov za Orientalsko kompanijo; družba pa jih je pozneje prepustila mestu proti plačilu stroškov za sečnjo.³⁸

Eden izmed razlogov za propadanje je bila verjetno paša v gozdu, ker je živina uničevala mlade nasade.³⁹ Ker so pravico do paše imeli v Mestnem logu tudi komendski podložniki, je magistrat l. 1716 sklenil s Komendo dogovor, da se bo del gozda, kjer bodo mladi nasadi, obdal z jarkom ali pa ogradil. V teh predelih upravičenci 5 do 6 let ne bi smeli pasti živine, da bi zasajena drevesca mogla dorasti.⁴⁰

Dokler je bil Mestni log še bogat hrastovja, je dajal ob rodovitnih letih mnogo žira, ki je služil za pašo prašičem. Magistrat je tako pašo dovoljeval proti plačilu posebne pristojbine, žirnine (Assgelt, Aassgelt, Aassrecht). V letih, ko je bila letina žira bogata — obrodil je na štiri leta — je mesto imelo od žirnine lepe dohodke. Najvišji so bili v prvih treh desetletjih XVII. stoletja. L. 1623 so dobili 973 gold. 10 kr., kar je predstavljalo pri tedanjih mestnih dohodkih prav znatno vsoto. Prašiče so prignali na pašo v Mestni log največ iz raznih vasi od Vrhnike in Polhovega Gradca proti Ljubljani pa tudi od Št. Vida in Dravelj. Leta 1630 se je 1694 prašičev paslo v Mestnem logu. S propadanjem gozda pa je paša prašičev izgubljala na pomenu; l. 1672 je vsota žirnine dosegla še 178 gold. 24 kr., nato pa so ti dohodki postali popolnoma brezpomembni ter so v najboljših letih znašali komaj 16 gold. in so bila vedno bolj pogosta leta brez vsake žirnine.⁴¹

Sredi XVIII. stoletja je dobilo mesto od vlade nalog, da zaradi ureditve mestnih financ, ki so bile v zelo slabem stanju, proda svoje nepremičnine. Tako je l. 1756 prišlo do prodaje Mestnega loga; izdražili so ga razni kupci, med temi magistratni podložniki iz Trnovega in komendski podložniki iz Krakovega. Vsem upravičencem je ostala pravica do paše, kupci pa so se zavezali, da pod kaznijo izgube lastništva ne bodo zemljišča, ki je bilo posekano ali kjer je še bil gozd, spreminjali v travnike ali rovte, temveč da ga bodo pogozdili ali ohranili kot gozd. Mesto si je pridržalo pravico, da sme na prodanem zemljišču kopati ilovico za izdelovanje opeke.⁴²

Toda prodaja Mestnega loga je dejansko pomenila konec gozda na tem zemljišču. Kupci so ga začeli pretvarjati v polja in travnike. Leta 1784 je bilo soseskam na Viču in v Kozarjah izrecno dovoljeno, da del kupljenih gozdnih deležev upo-

rabijo za polje.⁴³ Magistrat je ponovno opozarjal kupce na obveznost, da se ohrani gozd, grozil, da bodo nepogozdena zemljišča zapadla, ponovno proglašal zemljišča za zapadla, nato pa na prošnjo prizadetih in po naročilu nadrejenih oblasti dovoljeval triletne roke za zasaditev.⁴⁴ Vendar so bila zaman vsa prizadevanja magistrata in višjih oblasti, da bi se v Mestnem logu ohranil gozd. Ko je l. 1821 vprašanje gozda v Mestnem logu po 17-letnem presledku zopet prišlo na dnevni red, je bila večina gozdnih deležev spremenjenih v travnike in njive.⁴⁵ Na predlog magistrata je okrožno glavarstvo določilo komisijo, v katero je bil imenovan tudi okrožni gozdni komisar Zaruba, da bi ugotovila stanje gozdne kulture v Mestnem logu. Dva tedaj sestavljena seznama zemljiških deležev kažeta, da so prevladovali travniki in njive. Na nekaterih zemljiških deležih je bilo nekaj hrastov, vrb in jelš, ponekod so bili topoli, druge je bilo nekaj smrek. Tretji seznam, ki vsebuje 75 deležnikov, je označeval posamezne deleže največkrat istočasno kot travnike in gozde, včasih tudi kot njive, samo v šestih primerih pa samo kot gozd. In še ti gozdovi s smrekami in hrasti so bili redki in prekinjani s predeli brez drevja.⁴⁶ Okrožni gozdni komisar Zaruba je svoje ugotovitve opisal v posebnem poročilu: Vsak zemljiški delež je bil poraščen z drevjem, toda nobeden ni bil izkoriščen le kot gozd, temveč več ali manj istočasno kot njiva, travnik in gozd skupaj. Takšno stanje je sicer zoper magistratne prodajne pogoje, ki navzlic boljšemu in donosnejšemu izkoriščanju tal zahtevajo gojitev in ohranitev gozda. Taka zahteva je v nasprotju z izboljšanjem in izpopolnjevanjem kmetijstva in sloni le na prazni bojazni pred pomanjkanjem lesa. Tla tu niso primerna za gozd, ker drevje v splošnem zaradi obilice vlage slabše uspeva. Sicer pa pogozditev Mestnega loga ne more rešiti vprašanja preskrbe mesta z lesom, ker je odvisna od gozdov v okrajih Ig, Fužine, Bistra in Turjak. Nekdanja divjina barja, ohranjena v nekaterih gozdnih deležih, se je morala umakniti prebujenemu duhu kulture, na zemljišču so bili izkopani jarki za osuševanje, deloma je bilo nasuto z navoženo prstjo, narejena so bila pota. Z mnogo truda in stroški so lastniki svoje deleže s skupnimi močmi oprostili vode, v kateri so uspevale le močvirne rastline. Povečala se je proizvodnja krmilnih in koreninastih rastlin ter žita. Zato naj se lastnikom deležev pusti svobodna izbira kulture in naj se ukinejo zastareli magistratni prodajni pogoji, ki bi imeli za posledico, da bi tla podivjala, okolica bi se pomračila in vnema za gojenje kultur bi bila uničena. Magistrat je moral povedati o tem predlogu svoje mnenje; izjavil je, da so za mesto travniki in njive iz finančnih razlogov ugodnejši od gozda, zato naj se nekdanja omejitev opusti. Nato je gubernij l. 1824 dovolil svobodno izbiro kulture v Mestnem logu.⁴⁷

Rudniški ali Dolnji gozd, ležeč že bolj na barjanskih tleh, je bil izsekán še prej kot Mestni log. V XVII. stoletju je bilo v tem gozdu še drevje, ki je dajalo les za razne tehnične namene. Hrastovja je bilo v Dolnjem gozdu kar precej, kajti večkrat so ga sekali za mostove pa tudi za posamezne stavbe, l. 1670 n. pr. za magistratno poslopje.⁴⁸

Z izsekavanjem je zemljišče kot gozd izgubljalo svoj pomen in je postalo seno, ki so ga tod tudi že prej kosili, glavni užitek. Skupno zemljišče pa je za travniško kulturo manj primerno, zato so si posamezniki začeli prizadevati, da si na tem zemljišču pridobijo določnejšo individualno lastninsko pravico. Leta 1734 je magistrat Dolnji mestni gozd prodal soseskam Rudniku in Poljanam. Iz vsake polovice prodanega zemljišča je bilo napravljenih 13 deležev.⁴⁹ Večji del Ilovice pa je ostal kot skupno zemljišče mestu in je bil l. 1782 ves razdeljen, razen osrednjega, le z brezovim grmičjem (Eitel Birken Gestrauss) poraščenega dela, ki je bilo pred osuševanjem značilno za hoste na barju.⁵⁰ Že potem, ko je bila Ilovida razdeljena, se je pojavila misel, naj se zemljišče pogozdi, da bi se ublažilo

pomanjkanje drv v Ljubljani. Na njem so stali tedaj še prepereli štori kot ostanki gozda, »ki je bil pred enim ali več stoletji na tem kraju«, kakor stoji v poročilu iz l. 1792. Zemljišče, kakršno je bilo tedaj, je prinašalo le malo koristi; seno na močvirnatem svetu je dajalo revno krmo za živino. Zasadile naj bi se najprej vrbe in jelše, ker ta drevesa v obilni meri srkajo vlagu; tako bi se doseglo, da bi potem uspevala tudi druga drevesa, n. pr. hrasti in topoli. Posamezni lastniki deležev so izjavili, da so jih pripravljene zasaditi z drevjem, želeli so pa, da se očistijo glavni odvodni jarki in izkopljejo novi.⁵¹ Do pogoditve Ilovice pa ni prišlo in je zmagala travniška kultura, ker je bila donosnejša.

Užitek v deželno knežjih gozdovih. Izmed deželno knežjih gozdov je bil gozd pri Utiku Ljubljani najbližji, zato je imel pri preskrbi mesta z drvni pomembno vlogo. Prvotno so imeli užitek v gozdu vicedomskemu uradu služeči kmetje, pozneje so si pridobile pravico do gozda okoliške vasi kot Dobrova in Stranska vas in pa več cerkvenih korporacij v Ljubljani.⁵² Pravico do drv iz utiškega gozda so imeli tudi deželni glavar, deželni upravitelj in deželni oskrbnik.⁵⁴ * Veliko število upravičencev je povzročilo prekomerno izkoriščanje, ki je pripeljalo do uničenja gozda. Kmetje niso sekali v gozdu le za svoje potrebe, ampak so vozili v Ljubljano cele vozove na prodaj. Glavni uničevalci gozda so bili po poročilu vicedomskega dohodninskega uradnika (Rentmeister) in deželnega glavarja ljubljanska škofija, jezuitski kolegij, avguštinski in diskalceatski samostan ter cesarski špital. Ne da bi prej sporočili, so njihovi hlapci pripekljali vozove na mesta, kjer je bilo največ drevja, in so posekali ves les brez izbire, mlada in stara drevesa. Uničevanje je šlo tako daleč, da je zemljišče postalo bolj podobno grmičevju in skupnemu pašniku kot pa gozdu.⁵⁴

Ker so bili vsi deželno knežji gozdovi na nekdanjem Kranjskem blizu propada, je vladar l. 1667 prodal Vojvodin boršt pri Kranju in utiški gozd grofu Volku Engelbertu Auerspergu. Pričakovali so, da se bodo gozdovi pod razumno in strogo gozdno upravo v deželi bivajočega kupca ohranili, opustošeni pa zopet obnovili.⁵⁵ To pričakovanje se ni izpolnilo, dasi je novi lastnik l. 1668 izposloval cesarski mandat, ki so ga nabili na vseh ljubljanskih mestnih vratih in ki je vsem gozdnim upravičencem z izjemo cesarskega špitala najstrože prepovedal oskrbovanje z drvni iz utiškega gozda, dokler ne bo obnovljen.⁵⁶ Komisija, ki je l. 1694 pregledovala nekdanje deželno knežje gozdove, je ugotovila, da so oni, ki so imeli pravico do tega — to so bili škof, vicedom, jezuitski kolegij, cesarski špital in podložniki deželnega glavarja — utiški gozd tako izsekali, da ni več mogoče najti drv za koga drugega. Za drva so sekali tudi mlada drevesa, zato se gozd ne bi nikoli obnovil. Poleg tega je vicedom dovolil nekaterim bližnjim podložnikom, da so gozd izkrčili in napravili rovtne in sicer v desetkrat večjem obsegu, kakor jim je bilo odkazano. S tem pa je bila skrčena paša v gozdu, do katere je imelo pravico 17 vasi. Edina pot za obnovev gozda po mnenju komisije, je bila, da upravičenci nekaj časa sploh ne izkoriščajo gozda, pa tudi zatem bi morali sekanje omejiti.⁵⁷ Sredi XVIII. stoletja ni bilo stanje nič boljše. V gozdu je bilo malo deblovine, največ je bilo hrastovega, bukovega, brezovega in leskovega grmovja.⁵⁸

Drugi deželno knežji gozd, iz katerega je Ljubljana dobivala les, je bil Smrekovec. V tem gozdu so podložniki sosednih gospostev, predvsem samostana v Bistri, na veliko sekali ne le za lastne potrebe, ampak tudi za prodajo v Ljubljani. Vicedom je bil brez moči, ker so vsa gospostva ščitila svoje podložnike.⁵⁹ Leta 1694 je komisija našla gozd Smrekovec popolnoma opustošen. Del gozda, skoraj pol milje

* Omenili smo že, da so tudi posamezni ljubljanski meščani dobili pravico sekanja drv v tem gozdu.

v premeru, so si lastili kartuzijanci iz Bistre, ki so svoje gozdove sicer čuvali, pustili pa so podložnikom, da so pustošili v spornih predelih.⁶⁰ Ko je vicedom l. 1723 odredil, naj se za popravilo ostrejša na vicedomski hiši in za druge potrebe poseka les v Smrekovcu, je prišel prelat iz Bistre s svojim prokuratorjem in sodnikom ter z večjim številom kmetov — poročilo govori o 600 do 700 kmetih, kar je gotovo pretirano — v ta cesarski gozd in je ukazal stavbni les, ki je bil tam pripravljen, »popolnoma razsekati, razbiti in uničiti«. Poleg tega so samostanski podložniki v istih dneh na skrivaj posekali za prodajo večjo količino smrekovega stavbnega lesa.⁶¹ Leta 1725 je samostan v Bistri kupil od deželno knežje komisije županijske urade Jezero, Brezovico in Preserje; kupec se je moral zavezati, da bo dobavil iz kupljenih ali drugih svojih gozdov stavbni les, ki bi bil potreben za deželne stavbe v Ljubljani, za grad, za vicedomski urad, smodnišnico, orožarnico in kar je bilo s tem v zvezi.⁶²

Les postane tržno blago. Dokler je bilo v gozdovih okrog mesta dovolj lesa, se je mestno prebivalstvo preskrbovalo z drvni in ostalim lesom neposredno s sekanjem v teh gozdovih. Le gradbeni in ostali les, ki ga je moral pred uporabo obdelati tesar, ali žagani les je bilo treba kupovati. Ta potreba po kupovanju je nastopila zlasti, ko v dosegljivih gozdovih ni bilo več za obdelavo sposobnega lesa ali pa ga sploh ni bilo več in potrošnik zato ni imel možnosti, da bi posekal v gozdu primerno deblovino in jo dal rokodelcu obdelati za svojo uporabo. Sodeč po mestnih računskih knjigah, je bilo mestno lesno skladišče pomembni dobavitelj obdelanega lesa za meščanske potrošnike. Mesto samo je potrebovalo za svoje zgradbe, mostove in druge namene večje količine tramovja, desak, skodel itd., kar je za svojo zalogo kupovalo od raznih proizvajalcev ali pa so les iz mestnih gozdov obdelali njihovi tesarji. Z vskladiščenjem v lastnem skladišču si je mesto zagotovilo suh les za primer potrebe. Lesa je kupovalo prvotno znatno več, kot ga je potrebovalo, zato ga je prodajalo drugim potrošnikom; v nekaterih letih je magistrat prodal večji del nakupljenega lesa.⁶³

Pri nakupu lesa je mesto imelo prednostno pravico*, pa tudi za ostale kupce je bil določen vrstni red. Ko so pripeljali naprodaj cepanice ali tesani les, so morali čuvaji v pristajališču čolnov najprej naznaniti mestnemu blagajniku, in šele, če mesto lesa ni potrebovalo, so smeli o njem obvestiti mestne svetnike, nato ostale meščane in končno tudi nemeščane.⁶⁴

Sredi XVII. stoletja opazimo, da je nastopila v preskrbi mesta z lesom, zlasti z drvni, bistvena sprememba. Neposredno preskrbovanje lesa iz gozdov je izginjalo, vedno večji obseg pa sta zavzemala prodaja in nakup; postala sta odločilna za preskrbo mesta. Les, ki je prvotno imel predvsem porabno vrednost in je postopoma dobival menjalno, denarno vrednost, je postal splošno tržno blago. Za takšen razvoj je bilo več razlogov. Gozdovi okrog mesta so bili zaradi pretiranega izkoriščanja izčrpani in niso dajali gozdnim upravičencem dovolj potrebnega lesa. Celo za potrebe magistrata je bilo sredi XVII. stoletja v mestnih gozdovih premalo lesa ter je moralo mesto drva kupovati; v začetku XVII. stoletja postanejo nakupi smrekovih polen za mestni opekarni vedno pogostejši.⁶⁵ K preskrbi Ljubljane z lesom so bili pritegnjeni že bolj oddaljeni gozdovi, kjer mesto ni imelo pravice do užitka in od koder se je les mogel dobiti le proti plačilu.

* Vrhovčeva trditev v Topografskem opisu Ljubljane »da je imelo mesto edino pravico z lesom trgovati«, se mi zdi utemeljena le z gotovimi omejitvami. Les so dovažali v mesto naprodaj razni prodajalci. Pravega trgovanja z lesom, to je v isti roki združenega kupovanja in prodajanja, tedaj še ni bilo, kajti to bi bilo prekupčevanje, ki je bilo prepovedano. Potrošnik naj bi dobil les iz prve roke, ne pa s posredovanjem prekupčevalca. Ker je mesto les kupovalo in ga prodajalo, se je torej v določenem obsegu bavilo s trgovanjem, od katerega so bili drugi izključeni.

Tudi neposredna preskrba iz gozdov, v katerih je mestno prebivalstvo imelo pravico do sekanja lesa, je bila združena s stroški; treba je bilo plačati sekače in prevoz lesa. Če so ti stroški dosegli ceno lesa, po kateri so ga v mestu prodajali okoliški prodajalci, so ga mestni potrošniki rajši kupovali, kot pa sami hodili v gozdove. Verjetno je, da tudi spremembe v lastninski pravici deželnoknežjih gozdov niso bile brez vpliva na užitek in služnostne pravice v njih. Novi lastniki niso več dopuščali nekontroliranega sekanja, upravičenci in morda tudi neupravičenci se zato niso mogli več oskrbovati iz teh gozdov in so morali kupovati les na mestnem trgu. Potrošniki lesa v mestu so bili zato vedno bolj navezani na nakupovanje drv in drugega lesa, ki so ga kmetje dovažali v mesto naprodaj.

Mesto je prevzelo nadzorstvo nad prodajo lesa podobno kot za vse druge življenjske potreščine. Iz srede XVII. stoletja so se ohranili razni predpisi, ki so urejali prodajo lesa na mestnem trgu in ščitili potrošnike pred izkoriščanjem prodajalcev. Mestni svet je ponovno obravnaval vprašanje pravilne mere za drva in jo potem razglašal na raznih krajih po mestu, kjer se je kupčevalo z lesom. Na pravilne mere desak, cepanic in polen je magistrat opozarjal tudi samostan v Bistri, da bi se jih držali kmetje, ki so prodajali les.⁶⁶

Okoliška gospostva in prodaja lesa v Ljubljani. Dobavitelji lesa Ljubljani so bili podložniki kartuzijanskega samostana v Bistri in ižanskega gospostva, saj je bil dovoz lesa iz samostanskih in iz ižanskih gozdov do Bistre in Ljubljanice ter Iške in od tod naprej s čolni do Ljubljane kaj lahek. V manjši meri je prihajal v Ljubljano les iz gozdov logaškega gospostva; drv so prihajali v poštev gozdovi, ki so težili k Vrhniki in Ljubljani. Največ drv in stavbnega lesa je v Ljubljano prišlo iz Bistre, zato se je čutilo mesto zelo prizadeto, ko je pričel samostan podložnikom omejevati sekanje stavbnega lesa in prodajo v Ljubljano. Najprej je bilo omejeno sekanje stavbnega lesa, ki so ga potrebovali za ostrejša. Samostan je naložil tej vrsti lesa mitnino, ki se je pobirala na Ljubljani. V štiridesetih letih XVIII. stoletja je bilo sekanje omejeno za ves stavbni les in tudi za drva, ki so jih smeli sekati in prodajati le kajzarji ne pa kmetje. Podložniki so morali posekani les oddati v samostansko skladišče, da ga je potem prodajalo potrošnikom v Ljubljani. Samostan je omejitev sekanja utemeljeval kot zaščitni ukrep za ohranitev gozdov, magistrat pa je bil prepričan, da vodijo priorja le želje po dobičku. V zadnjem polstoletju naj bi bila cena stavbnega lesa in drv za polovico narasla; glavni vzrok za to je magistrat videl v ukrepih samostanskega priorja. Spor med mestom in samostanom je prišel l. 1745 celo pred vladarja, ki je v glavnem ugodil pritožbi mesta. Samostanu je bilo naročeno, naj zaradi oskrbe ljubljanskega prebivalstva s potrebnim stavbnim lesom in drvni ukine vse omejitve sekanja in opusti naj zahtevo, da morajo podložniki ponuditi les samostanskemu skladišču. Samostanu pa je prepuščeno, da skrbi za varstvo gozda in nastopa zoper pretirano izkoriščanje.⁶⁷ Magistrat je s tolikšno vnemo zahteval ukinitvev samostanskega lesnega skladišča tudi zato, ker je mesto imelo svoje skladišče, iz katerega je prodajalo meščanom stavbni les, samostanska konkurenca pa mu je bila toliko manj zaželena.⁶⁸

Čeprav je mesto v sporu z Bistrom uspelo, ni doseglo rezultata. Cene desak in stavbnega lesa so še nadalje naraščale ter so bile v letih 1767 in 1768 povod novim pritožbam. Magistrat je iskal vzrok druginje zopet pri samostanu, ki da je omejeval sekanje in določal cene, po katerih naj bi podložniki prodajali les, in se jim sam ponujal kot kupec, če lesa drugače po določeni ceni ne bi mogli prodati. Postojnski okrožni glavar je očitke zoper samostan v Bistri odločno zavrnil. Zaradi varstva gozdov samostanski podložniki niso smeli sekati stavbnega lesa brez dovoljenja. Ta les se je dobavljal v Ljubljano po dogovorjeni ceni, izkupiček pa se je v raz-

merju njihove zemljiške posesti razdelil med vse podložnike vasi, ki je les posekala. Drugače samostan s stavbnim lesom ni kupčeval razen z deskami z lastne žage in nekoliko s cepanicami za pivovarne. V trgovino se ni mešal, marveč jo je prepuščal podložnikom; ni imel nobenega deleža pri dobičku prodaje lesa in tudi ni določal prodajne cene. Z omejevanjem sekanja samostanski prelat ni delal drugega, kot da je izvajal svojo zakonito oblast, ki mu je ni mogoče odvzeti. Okrožni glavar je vzrok draginje videl v dobičkaželjnosti kmetov, propadanju gozdov in večji potrošnji lesa; deske so se bolj prodajale v Trstu, kmete pa je odvrčal od Ljubljane tudi postopek čuvaja pri vodnih vratih, ki je hotel vplivati na prodajo, zato so rajši prodajali tja, kjer so imeli večje koristi.⁶⁹

Tudi ostala gospostva, iz katerih območij je prihajal les v Ljubljano, so včasih z ukrepi v svojem gozdnem gospodarstvu ovirala prodajo lesa v Ljubljano ali pa vplivala na zvišanje cen. Tako je logaško gospostvo pobiralo posebno pristojbino od lesa, ki je bil posekan v njegovih gozdovih in naložen na čolne ter namenjen za Ljubljano. Pristojbina je l. 1757 znašala še 17 krajcarjev od čolna, do l. 1768 je bila postopoma zvišana na 1 gold. 8 kr.⁷⁰ Pozneje je bila pristojbina še višja in je znašala (l. 1792) 2 gold. 50 kr. do 4 gold. 15 kr. od naloženega čolna. Posledica je bila ta, da je dovoz drv iz vrhniškega okoliša skoraj popolnoma prenehal. V logaškem gospostvu na splošno ni bilo večjega zanimanja za prodajo lesa v Ljubljano, kajti oddaljenost od gozdov je bila precejšnja, podložniki niso imeli dovolj vprežne živine, tisti pa, ki so jo imeli, so se pečali s prevozništvom in trgovino. V tamkajšnjih gozdovih tudi ni bilo pripravnega drevja za stavbni les, temveč le les za leseno posodo in deske. Tudi so se prebivalci okraja ukvarjali s prevozom trgovskega blaga, pri katerem so imeli svoj zaslužek, boljši in lažji, kot bi ga imeli pri lesu. Kolikor so prevažali les proti plačilu ali za lastno špekulacijo, so ga rajši vozili v Reko, Trst in Gorico po glavnih cestah, kjer je bila vožnja lažja in je bila tudi cena lesa v teh krajih za polovico višja kot v Ljubljani.⁷¹

Ko je l. 1770 grof Auersperg kupil izansko gospostvo, se je zavezal, da bo iz obširnih turjaških gozdov preskrboval mesto Ljubljano in vojaštvo z drvimi in stavbnim lesom, ki ga je v Ljubljani primanjkovalo. Nameraval je na izanskih tleh poleg Iške postaviti skladišče za les.⁷² Dobava lesa v Ljubljano je bila prizadeta po pogodbi, sklenjeni med turjaškim gospostvom in zakupnikom logaškega gospostva Andrejem Obrezo, trgovcem z lesom, deskami in pepeliko, na podlagi katere mu je bilo za dobo desetih let prepuščeno izkoriščanje omenjenih gozdov. Podjetnik je sicer prevzel obveznost, da bo sekal in splavljal določeno količino drv le za Ljubljano, toda tej obveznosti se je izmikal, ker mu je — kot je menil magistrat — prekupčevanje z deskami in pepeliko prinašalo več koristi kot pa preskrba ljubljanskega prebivalstva z drvimi.⁷³

V XVIII. stoletju ni imela prodaja drv v Ljubljano za Ižance tolikšnega gospodarskega pomena kot pozneje. Tedaj so kmetje izpod izanskega in turjaškega gospostva prodajali drva na ljubljanskem trgu samo, če zaradi slabe letine niso pridelali dovolj za preživljanje in jih je potreba prisilila, da so si morali poiskati druge zasluzke. Zato so se v Ljubljani drva pocenila, če je žito na Ižanskem in v sosednih krajih slabo obrodilo.⁷⁴

Ureditev preskrbe in prodaje drv. Proti koncu XVII. stoletja so se verjetno pojavile v preskrbi Ljubljane z drvimi večje težave, ki so povzročile dvig cen. Oblastem se je zdelo potrebno, da odločneje posežejo v ureditev trga; 5. maja 1695 je izdal deželni glavar s sodelovanjem vicedoma in ljubljanskega magistrata lesni red s cenikom za razne vrste drv. Mesto je določilo cenilce, ki so imeli nalogo, da ocenjujejo v Ljubljano naprodaj pripeljana drva. Zdi se, da kmetje z določenimi cenami niso bili zadovoljni, kajti ustavili so dovoz drv v mesto.

Magistrat je nato prepovedal pod grožnjo znatne kazni hoditi iz mesta na Ig, v Bistvo in druge kraje nakupovat drva.⁷⁵

Ko so težave v preskrbi z drvmi za kakšno leto ponehale in so mogoče tudi cene padle, so prišli lesni redi v pozabo; nanje so se spomnili zopet v časih draginje. Tedaj so jih obnavljali ali pa izdajali nove in tako so se nam ohranili ceniki drv za leta 1716, 1734, 1744, 1757 in 1768.⁷⁶ Poleg cen za posamezne vrste in količine drv so lesni redi vsebovali še druge določbe, ki naj bi urejale preskrbo mesta z drvmi. Naročali so gospodstvu, naj ne ovirajo podložnikov pri sekanju lesa, prepovedali so prekupčevanje z drvmi in to zlasti čolnarjem, ki jim je bilo zabičano, da ne smejo za prevoz drv zahtevati več, kot je znašala običajna cena. Drva, ki so jih pripeljali v mesto na vozovih, so se prodajala na oko, oceniti pa so jih morali cenilci in določiti ceno v sorazmerju s cenikom. Cenilci so morali po določbah prvih lesnih redov ocenjevati drva brezplačno, bili pa so zato oproščeni davka; v poznejših cenikih jim je bila priznana nagrada, ki je bila sorazmerna količini kupljenih drv; niso se tudi smeli vmešavati v kupčije. Na drva, pripeljana v mesto, ni smela biti naložena nobena pristojbina. Podložnikom je bilo prepovedano ustavljanje dovoz drv z uporabljanjem pretveze, da ne smejo sekati. Po vodi pripeljana drva so se smela prodajati le na Bregu in pri avguštinskem samostanu (današnjem frančiškanskem) pred Špitalskimi vrati, po suhem pripeljana pa na trgu pred kapucinskim samostanom (na prostoru današnjega Trga Revolucije), pred avguštinskim samostanom in na Starem trgu.

Ceniki so določali ceno za razne vrste drv in tudi za razne količine. Na prvem mestu so bila kot najboljša izžanska drva. Po kakovosti in ceni so bila za njimi drva iz Podpeči, Vrhnike in Bistre. Ta drva so bila nekoliko krajša od izžanskih, imenovali so jih »golfice«. Cena teh dveh vrst je bila določena za rešto (Resten)*, ki je vsebovala 6 voženj (Fueder, Fuhren).⁷⁷ Za drva slabše kakovosti so bile določene cene za vozove, ker so se tako tudi prodajala, za cepanice pa od kosa.

Po posameznih cenikih so znašale cene glavnih dveh vrst drv za rešto:

Leto	Ižanska drva	Golfice:
		Podpeška, vrhniška in bistrška drva
1695	3 gold. 00 kr.	2 gold. 15 kr.
1716	4 gold. 15 kr.	3 gold. 24 kr.
1734	4 gold. 15 kr.	3 gold. 24 kr.
1744	4 gold. 49 kr.	3 gold. 58 kr.
1757	4 gold. 32 kr.	4 gold. 15 kr.
1768	5 gold. 6 kr.	4 gold. 49 kr.

Kljub določbam lesnih redov so oblasti morale od časa do časa še z raznimi ukrepi posegati v oskrbo mesta z drvmi. Ponovno je bilo treba kupce drv opozarjati, da jih ne smejo kupovati drugje kot na določenih prostorih, zlasti da ne smejo hoditi prodajalcem naproti, jih iskati na njihovih domovih in jim drva preplačevati. Leta 1750 je bil dovoz drv zaradi izredno narasle vode težaven in se je v mestu pojavilo pomanjkanje kuriva. Tedaj je deželna vlada izdala patent, po katerem je smel posameznik kupiti naenkrat le $2\frac{1}{6}$ sežnja drv.⁷⁸

Velik potrošnik drv v mestu je bilo vojaštvo, ki si je hotelo včasih lastiti prednosti pri nabavi. Po tržnih predpisih bi smel vojaški preskrbovalec kupovati

* »Rešta« je imela sredi 18. stoletja $2\frac{1}{6}$, proti koncu stoletja pa $2\frac{2}{5}$ dunajskega sežnja, pet vozov je držalo 2 dunajska sežnja. »Golfice« so bile krajše kot izžanska drva, in je vseboval seženj golfic manj kot seženj izžanskih drv. Šele l. 1784 je bilo določeno, da morajo vsa drva imeti izžansko mero.

drva šele po deseti uri, ravno tako tudi solitrski nadzornik. Ker pa drv niti za civilne potrošnike ni bilo dovolj in jih po deseti uri ni bilo več mogoče dobiti, je l. 1765 deželna vlada naročila magistratu, naj lesni cenilci od vsake rešte izanskih drv zadržijo dva voza, od rešte bistriških in podpeških pa po en voz za vojaškega preskrbovalca. Magistrat je zoper tako odločbo brez uspeha ugovarjal. Zgodilo se je tudi, da je vlada gospostvom v Bistri in na Igu predpisala, koliko drv morajo dobaviti vojaštvu.⁷⁹

Zaradi pomanjkanja drv je bilo treba včasih seči po izrednih sredstvih. Leta 1734 je mesto dobilo nalog od deželnega glavarstva, vicedoma in deželnih stanov, naj si pripravi zalogo drv iz turjaških, izanskih in bistrških gozdov; v gozdovih vsakega gospostva naj z lastnimi sekači poseka 200 rešt drv in jih pripelje do vode, da jih bodo spravili v Ljubljano. Magistrat je bil zaradi javne koristi pripravljen prevzeti vso količino za prodajo in predumiti stroške za sekanje in prevoz, zagotovljeno pa mu je bilo, da bo zavarovan pred vsako škodo in da bo dobil za predjume celo obresti. Zdi se, da ni bila posekana celotna količina, kot je bilo v načrtu, ampak le tretjina. Kot kažejo spisi, je imel magistrat precej skrbi, ko si je prizadeval, da si izposluje povrnitev svojih predumov, ki jih je izdal za sekanje drv. Zanimiv je seznam strank, katerim naj bi se dobavila drva, ko bi zaloga dosegla 50 rešt: na prvem mestu je bil deželni upravitelj in oskrbnik, sledi mu predsednik deželnih stanov, nato grof Auersperg ter razni plemiči in deželni funkcionarji.⁸⁰

Pojavil se je tudi načrt o uvedbi monopola v preskrbi z drvimi. Leta 1765 je vojaški preskrbovalec Franc pl. Zorn ponudil deželni vladi, da bi zalagal Ljubljano z drvimi, če se mu podeli izključna pravica za nakupovanje drv, ki bi bila na kateri koli način pripeljana v Ljubljano, prepovedati pa bi morali, da bi kdorkoli hodil na deželo h kmetom kupovat drva ali naročil sekanje drv, kot so to delali nekateri peki, gostilničarji in drugi meščani.⁸¹

Včasih so hoteli reševati vprašanje pomanjkanja drv celo z vojaško eksekucijo. Leta 1768 je okrožni glavar grozil podložnikom samostana v Bistri in izanskega gospostva z vojaško eksekucijo, če ne pripeljejo v določenem roku v Ljubljano pripravljena in iz zlobe zadržana drva. Leta 1781 je magistrat prosil deželno glavarstvo, naj z vojaško eksekucijo prisili podložnike gospostev na Igu, Turjaku, v Bistri in Logatcu, da preskrbujejo iz dominikalnih in podložniških gozdov ljubljansko občinstvo z drvimi.⁸²

Važen člen v preskrbi mesta z drvimi in drugim lesom je bil prevoz, ki so ga opravljali vozniki in čolnarji. Magistrat in druge oblasti so morale biti nanje večkrat pozorne, ko so urejale prodajo drv. Lesni redi so vsebovali določbe tako glede čolnarjev kot glede voznikov, ki so razvažali drva po Ljubljani.

Vozniki, ki so smeli razvažati iz Vrhnike in Iga pripeljana drva, so bili včlanjeni v posebni bratovščini in so imeli za ta posel izključno pravico, ki jim jo je zadnjič potrdila cesarica Marija Terezija. Za prevažanje drv so jih morali najemati tudi vsi oni, ki so imeli sicer lastno vprežno živino. Vozniki so morali uporabljati cementirane vozove z mestnim grbom; dolžina, širina in višina voz je bila predpisana, tako da je voz vseboval določeno količino drv. Leta 1787 je bila bratovščina razpuščena, prevažanje drv pa je postalo prosto. Po smrti cesarja Jožefa II. je bila bratovščina sicer obnovljena, toda izključne pravice razvažanja drv ni več imela.⁸³ Pred razpustom bratovščine je razvažalo drva po Ljubljani 27 voznikov; za l. 1803 pa je bilo izkazanih samo 24 voznikov.⁸⁴ Za prevažanje drv po mestu je bila prvotno določena tarifa, ki so jo ob prenehanju izključne pravice opustili, toda nekaj let pozneje je bila zopet uvedena.⁸⁵ Vozniki so večkrat prekupčevali z drvimi, kar ne bi smeli, zato jim je magistrat prekupčevanje po-

novno prepovedal. Tudi jim je bilo treba zabičevati, naj pravilno nalagajo drva na svoje vozove, da kupci ne bodo oškodovani zaradi slabo naloženih voz.⁸⁶

Pri dovozu drv v Ljubljano po vodi, po glavni prevoznici poti za les, so imeli seveda svoj delež čolnarji. Kmetje, ki so dovažali drva v mesto na prodaj, običajno niso imeli čolnov, zato so najemali čolnarje na Vrhniki, v Podpeči, Loki ali na Igu, da so jim pripeljali drva v Ljubljano, ali pa so si izposojevali od čolnarjev čolne in vozili sami.⁸⁷ Lesni redi so urejali tudi najemnino za čolne; čolnarjem je bilo prepovedano zahtevati več, kakor je bilo določeno. Lesni red iz l. 1744 je izrecno ugotavljal, da čolnarji nimajo nobene izključne pravice za prevoz drv.⁸⁸ Vendar so si čolnarji to pravico večkrat lastili in so celo zaplenili druge čolne, ki so prevažali les. Često so se čolnarji ukvarjali s prekupčevanjem. Od kmetov so kupovali drva in jih v Ljubljani prodajali; največ kaznovancev zaradi prekupčevanja je bilo ravno med čolnarji.⁸⁹ Dovoz po vodi iz Ižanskega je z osuševanjem barja in z zgraditvijo ižanske ceste v l. 1828 prenehal, pričelo pa je dovažanje z vozovi, medtem ko se je dovoz drv po Ljubljani od Vrhnike in Podpeči vzdržal do zadnjih časov čolnarstva.⁹⁰

K gospodarski svobodi v preskrbi z lesom. V novo fazo je stopilo vprašanje preskrbe z drvimi, ko se je pod vplivom fiziokratizma začelo z jožefinskimi gospodarskimi reformami uveljavljati načelo gospodarske svobode. Opuščen je bil cenik drv, ker je bilo treba po vladarjevih resolucijah pustiti »kmetom in trgovcem prosto trgovanje in kupčevanje z njihovimi potrebščinami za večjo vzpodbudo kulture«. Leta 1783 so bili tudi odpravljeni cenilci drv, ki so s svojevolnostjo in pristranostjo pritiskali na kupce in prodajalce, ter je bilo vsakomur prepuščeno, da se popolnoma svobodno preskrbuje z drvimi.⁹¹ Toda vkljub temu je pomanjkanje drv — moralo je biti tedaj zelo pereče — prisililo oblasti, da so se izčrpno posvetile temu vprašanju. Posebna komisija, pri kateri je sodelovalo višje rudarsko glavarstvo, je ugotavljala vzroke pomanjkanja drv in visokih cen.⁹² Po njenem mnenju so bili v okolišju gospostva Bistra podložniški skupni gozdovi zelo izsekani, medtem ko so bili dominikalni gozdovi za sekanje zaprti. Nekateri skupni gozdovi z bogatimi zalogami lesa so bili dodeljeni preveč oddaljenim soseskam, ki jih zaradi oddaljenosti in slabe živine niso mogle izkoriščati. Ker v gozdovih ni bilo poti in drč, so les le s težavo spravljali iz gozdov. Mladi, močni ljudje so se izseljevali, zato je primanjkovalo delavcev za sečnjo in spravljanje lesa. Na podlagi teh ugotovitev je komisija izdelala svoje predloge, ki pa so zadeli na razne ugovore.

Ko je okrožno glavarstvo 26. maja 1784 sklicalo zastopnike magistrata in gospostev Turjaka, Iga in Bistre k razpravi, kako obvarovati ljubljansko občinstvo pred pomanjkanjem lesa, je okrožni glavar opozarjal zastopnike zemljiških gospostev, da so bili vsi gozdovi, o katerih so govorili v zvezi s preskrbo z drvimi, nekdanj deželnoknežji in prepuščeni sedanjim lastnikom z izrecno obveznostjo, da preskrbujejo Ljubljano s potrebnim kurivom. Napovedoval je prisilne ukrepe, če ne pride do mirnega sporazuma. Ker so bili gozdovi, iz katerih se je preskrbovala Ljubljana tako izsekani, da mora dobivati les iz bolj oddaljenih gozdov, bo treba uporabljati za kurjavo tudi mehki les in uvesti predpis, da bo vsak kupec moral poleg trdega lesa prevzeti del, n. pr. tretjino, mehkega lesa. Vsako gospostvo naj bi izjavilo, kolikšno količino in kakšno vrsto lesa bi letno lahko dobavilo in določila bi se naj tudi cena. Zastopnik Turjaka in Iga je izjavil, da bi ti gospostvi dobavili Ljubljani 4200 voz trdega, Iga pa še 1200 voz mehkega lesa; Bistra se je zavezala dobaviti 24.000 voz in sicer polovico trdega, polovico mehkega lesa.

Po drugih podatkih iz istega časa je potrošnja drv v Ljubljani brez vojaštva znašala 36.000 voz. Od te količine je prišla po suhem približno ena tretjina, to je

okrog 12.000 voz. Lastnik gospostva Iga in Turjaka je bil pripravljen dobaviti 4.200 voz, iz Vrhnike, to je iz logaškega gospostva, bi bilo mogoče dobiti 6.000 voz, ostalih 13.800 voz pa bi moralo dobaviti gospostvo Bistra, ki je imelo največ gozdov.

V zvezi z razpravo o ukrepih, ki bi odpravili pomanjkanje in draginjo kuriva v Ljubljani, je nastal načrt Janeza Jurija Thomanna, po katerem naj bi v Ljubljani deželna ali pa mestna uprava uredila skladišče drv in omejila naj bi se prodaja lesa v Trst. Ustanovitev skladišča drv v Ljubljani je predlagal tudi višji rudarski sodnik J. D. Redange. Vsi ti načrti pa so ostali le na papirju, višje oblasti so zavračale vse predloge, ki so s prisilnimi ukrepi nasprotovali vladarjevemu namenom.

Ker ni bilo ukrenjenega nič odločilnega, kar bi ublažilo pomanjkanje in draginjo drv — cena za voz izžanskih drv je pozimi l. 1784 znašala od 1 gold. 42 kr. do 2 gold., v zadnjem starejšem ceniku iz l. 1768 pa je bila le 51 kr., — so oblasti preganjale prekupčevalce z drvmi z namenom, da bodo s prekupčevalci odpravile tudi povzročitelje visokih cen. Za prekupčevalca so imeli vsakogar, ki ni prodajal drv, katere je sam pripravil, zato je magistrat nastopal zoper kmete, ki so od drugih prevzemali drva za prodajo v Ljubljani. Zlasti je imel na piki čolnarje, ki so pripeljali drva v Ljubljano brez spremstva kmetov; vedno je sumil, da se za tem skriva prekupčevanje. Kogar so zalotili, pri prekupčevanju, so ga javno kaznovali, običajno z več dobro pomerjenimi udarci s palico (mit wohlge-messenen Stockstreichen).⁹³

V naslednjih letih se je cena drv nekoliko znižala, l. 1786 je voz izžanskih drv veljal povprečno 1 gold. 18 kr. Cena se je zelo spreminjala tudi zaradi vremenskih razmer. Če je velik sneg ali pa led oviral dovoz, ali če so kmetje bili zadržani z opravili na polju, je cena narasla, in to tem bolj, čim dalj je ovira trajala.⁹⁴ Ob koncu XVIII. stoletja je bilo vprašanje drv zopet na dnevnem redu. Ponovno so razpravljali o ukrepih in sredstvih, s katerimi naj bi odpravili pomanjkanje in draginjo. Poleg starih neizvedenih predlogov so se pojavili tudi novi. Višji rudarski sodnik Redange je svetoval, naj bi se k preskrbi Ljubljane pritegnil tudi Štangarski gozd in naj bi v ta namen v njem izboljšali pota. Po drugem predlogu naj bi obnovili gozd v Mestnem logu, z drevjem naj bi zasadili Ilovico in si prizadevali za varčevanje z drvmi pri kurjenju peči in ognjišč.⁹⁵ Tudi vsi ti načrti so ostali samo na papirju; do velikopoteznejšega reševanja problematike ni prišlo, visoke cene pa je poskušal magistrat ublažiti le s policijskimi ukrepi, ki so bili usmerjeni na preganjanje prekupčevanja. Leta 1807 je predlagal višjim oblastem, naj čolnarjem in vsem špekulantom prepovedo prekupčevanje z drvmi pod grožnjo zaplembe in občutnih telesnih kazni, vendar predlog pri deželni vladi ni našel na razumevanje. Dobil je odgovor, da je vzrok draginje v časovnih razmerah, če bi pa predlogom magistrata ugodili, bi drv v Ljubljani sploh zmanjkalo.⁹⁶

Pomanjkanje drv je dalo povod, da so začeli iskati nadomestila zanje v drugem kurivu. V Ljubljani je prvo tako nadomestilo dala šota z Ljubljanskega barja, ki jo je v šestdesetih letih XVIII. stoletja začel kot prvi uporabljati nadzornik za smodnik in soliter Anton Avgust Cappus pl. Pichelstein. Državne oblasti so tedaj zaradi varčevanja z lesom priporočale uporabo šote zlasti pri obrtih, ki so vezane na ogenj, v apnenicah in v opekarnah.⁹⁷ Proti koncu stoletja je propaganda za šoto in premog postala močnejša. Leta 1796 je magistrat po naročilu višjega rudarskega sodišča pozval cehe obrtnikov, ki so bili vezani na ogenj, naj izjavijo, če bi hoteli uporabljati premog. Kleparji, lončarji in nožarji so odgovorili, da premoga ne morejo uporabljati, kotlarji, pilarji, mečarji, podkovači in ključavničarji pa so naročili povečini manjše količine za poskušnjo.

Leta 1799 je pričel magistrat uporabljati premog v svojih opekarnah, ker je žganje opeke zaradi pomanjkanja drv zastajalo.⁹⁸ V namenu, da bi pomagali odpraviti pomanjkanje in draginjo drv, so pospeševali pridobivanje šote, ki ga je sprožilo osuševanje barja in pridobivanje premoga. Iz fonda kmetijske družbe in drugih agrikulturnih fondov so podeljevali podpore za taka prizadevanja.⁹⁹ Vkljub vsem prizadevanjem je uporaba šote in premoga napredovala le počasi in je ostala omejena, pomembnejša njuna potrošnika sta bili sredi preteklega stoletja v Ljubljani le sladkorna rafinerija in predilnica; ob tovarni sta letno porabili okrog 20.000 stotov šote in 84.000 stotov premoga, kar je ustrezalo količini 6.300 sežnjev smrekovih drv. V tem času je celotna mestna potrošnja drv znašala okrog 18.000 sežnjev.¹⁰⁰

Bojazen, da bo zmanjkalo lesa za preskrbo Ljubljane, je v XVIII. stoletju spremljala vse ukrepe oblasti. Toda lesa ni zmanjkalo, bojazen se je izkazala za neutemeljeno, pač pa je bilo treba les dovažati tudi iz odročnejših in bolj oddaljenih gozdnih predelov ljubljanske okolice. Z ironijo je obravnaval okrožni gozdni komisar Zaruba l. 1823 načrte, ki so jih pripravljali nekaj desetletij prej, da bi odpravili pomanjkanje in visoke cene lesa: »Leta 1784 se je zelo mnogo govorilo in pisalo o pretečem pomanjkanju lesa. Predlagali so, naj se zasadi barje z jelšami in vrbami, pozivali so, naj se išče premog, zahevali so, naj se ustavi prodaja v Trst in naj se uvede cenik za drva.« Toda od vsega tega niso napravili ničesar in vendar v Ljubljani ni zmanjkalo lesa, čeprav je potrošnja zaradi povečanega prebivalstva narasla. Zaruba je bil prepričan, da se pomanjkanja ni treba bati, če bodo gozdovi, ki so zalagali mesto, izkoriščani po principu trajnega donosa in z njimi gospodarili v skladu z zahtevami umnega gospodarstva.¹⁰¹

VIRI

¹ Georg von Below, Die Entstehung der deutschen Stadtgemeinde, Düsseldorf 1889, str. 49 sl. — Fran Zwitter, K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh, Zgodovinski časopis VI-VII/1952-1953, str. 232. ² Fran Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, Geografski vestnik V-VI/1929-1930, str. 139, 148. ³ Karl Bücher, Wald und Wirtschaft, gl. »Die Entstehung der Volkswirtschaft«, Zweite Sammlung, 7. Auflage, Tübingen 1929, str. 38 in 39. — Dr. Rudolf Kötzschke, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters, Jena 1924, str. 274. ⁴ Bücher, n. o. m., str. 40. ⁵ MALJ., Ljubljanska privilegijska knjiga št. 6. — Fr. Klun, Diplomatarium Carniolicum (kratica Klun DC) str. 20. — Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana 1886, str. 28. — Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 42. — Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, Zgodovinski časopis VI-VII/1952-1953, str. 420 sl. — Listina iz l. 1450, natisnjena: Fran Komatar, Das städtische Archiv in Laibach, Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1903/1904, str. 24 sl. — Na listini iz l. 1410 in 1450 me je opozoril dr. S. Vilfan. ⁶ Vojvoda Viljem je 12. decembra 1397 naročil deželnemu glavarju Hermanu Celjskemu, naj pusti ljubljanskim meščanom jemati drva iz gozdov, kot je to že stara navada. Ljublj. priv. knjiga št. 80. — Komatar, n. o. m., str. 18 in Vrhovec, n. o. m., str. 28. ⁷ Anton Kaspert, Die landesfürstlichen Forste und Jagdgebiete in Krain, Laibacher Zeitung LXIX/1900, št. 3 in 10. ⁸ Alfons Müllner, Das Waldwesen in Krain, Ljubljana 1902, str. 8. sl. ⁹ Joseph Chmel, Monumenta Habsburgica, II. Band, Wien 1855, str. 903. — Kapiteljski arhiv v Ljubljani, fasc. 83, št. 100 (po kronološkem repertoriju srednjeveških listin za Ljubljano, ki ga je sestavil arhivar Otorepec Božo za Mestni arhiv v Ljubljani). ¹⁰ MALJ., Priv. knjiga št. 65. — Komatar JB 1903/4, str. 30. — Avgust Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, I. Theil, Ljubljana 1874, str. 298. ¹¹ MALJ., Priv. knjiga št. 61 in 62. — Klun DC str. 26 in 27. — Vrhovec, n. o. m., str. 28. ¹² MALJ., Priv. knjiga št. 63 in 64. — Klun DC str. 25 in 27. — Vrhovec n. o. m., str. 29. sl. ¹³ MALJ., Priv. knjiga št. 57. — Klun DC str. 28. — Vrhovec, n. o. m., str. 30 sl. ¹⁴ MALJ., Priv. knjiga št. 83. — Dimitz, n. o. m., II. Theil, str. 48. — Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, Ljubljana 1933, str. 282. ¹⁵ MALJ., Listine 16. stol. št. 1. — Klun DC str. 53. — Vrhovnik, n. o. m., str. 282. ¹⁶ MALJ., Listine 16. stol. št. 17. ¹⁷ MALJ., Zapisnik

mestnega sveta (kratica Z. m. s. od 27. julija 1571, fo. 141 Cod. I. št. 11). ¹⁸ MALJ., Knjige izdatkov od l. 1581 naprej (Cod. XIII). ¹⁹ Fr. Komatar, Ein Copialbuch des Klosters Freudenthal, MMK XIII/1900, str. 60 sl. ²⁰ MALJ., Z. m. s. za l. 1569, fo. 170 (Cod. I št. 9). ²¹ MALJ., Z. m. s. za l. 1570, fo. 171 (Cod. I št. 10). ²² MALJ., Z. m. s. za l. 1541, fo. 53, (Cod. I št. 4). ²³ MALJ., Knjiga izdatkov za l. 1581 in sl. (Cod. XIII). ²⁴ MALJ., Z. m. s. za l. 1593, fo. 63, (Cod. I št. 14). ²⁵ MALJ., Priv. knjiga št. 83, listina od 20. marca 1495, in listine iz 16. stoletja št. 1 in 17, 2. maj 1503 in 24. junij 1559. ²⁶ MALJ., Knjige izdatkov za l. 1581 in sl. ²⁷ MALJ., Urbarji Cod. XVI, št. 33, 63, 66 in 67, Reg. I fasc. 20, Reg. I fasc. 148, Mag. acta fasc. 15. ²⁸ MALJ., Mag. acta fasc. 15. ²⁹ MALJ., Z. m. s. za l. 1635, fo. 356 (Cod. I št. 25). ³⁰ Müllner, n. o. m., str. 36. ³¹ MALJ., Reg. I fasc. 149 in knjige izdatkov. ³² Številco logarjev se vidi iz knjig izdatkov. ³³ MALJ., Z. m. s. za l. 1754, št. 12 in 13. (Cod. I št. 93). ³⁴ Dr. Fr. Simonič, Prisege Ljubljanskega mesta, LMS 1884, str. 207 sl. — Vrhovnik, n. o. m., str. 281 sl. ³⁵ MALJ., Reg. I fasc. 39, »Instruction der Herrn Statt Camer Beamten« z dne 17. oktobra 1718. ³⁶ Vrhovnik, n. o. m., str. 283. ³⁷ Valvasor, II. knjiga, str. 269. ³⁸ MALJ., Knjiga izdatkov za l. 1728, fo. 35' (Cod. XIII, št. 145). ³⁹ MALJ., Reg. I fasc. 59. ⁴⁰ MALJ., Reg. I fasc. 20. — Vrhovnik, n. o. m., str. 283. ⁴¹ MALJ., Knjige dohodkov. ⁴² MALJ., Reg. I fasc. 20 in 148. ⁴³ MALJ., fasc. K 20 (f. ²/22). ⁴⁴ MALJ., Reg. I fasc. 148. ⁴⁵ MALJ., fasc. K 20 (f. ²/22). ⁴⁶ MALJ., fasc. K 19. ⁴⁷ MALJ., fasc. K 20 (f. ²/22; fasc. 39/1816-24). ⁴⁸ MALJ., Knjige izdatkov, n. pr. za l. 1651, 1655, 1670 in 1680. ⁴⁹ MALJ., Komorni urbar 1740—1746 (Cod. XVI. št. 33). ⁵⁰ MALJ., situacijski načrt Ilovice; Mag. acta fasc. 15; Reg. I fasc. 20. — Vrhovnik, n. o. m., str. 292. — O hosti na barjanskih tleh prim. Anton Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana 1946, str. 196 sl. ⁵¹ MALJ., fasc. K 2 in K 17. ⁵² Kaspret, n. o. m., št. 10. ⁵³ DAS, vicedomski arhiv fasc. I 68, 69, in 70. ⁵⁴ Kaspret, n. o. m. št. 10. ⁵⁵ DAS, Vic. arhiv fasc. I — 70. — Kaspret, n. o. m., št. 10 in 11. ⁵⁶ Kaspret, n. o. m., št. 11. ⁵⁷ DAS, Vic. arhiv fasc. I — 69. — Müllner, n. o. m., str. 74 sl. ⁵⁸ DAS, Rektificirani dominikalni akti, Ljubljansko okrožje, fasc. 460. ⁵⁹ DAS, Vic. arhiv fasc. I — 52 a. ⁶⁰ Müllner, n. o. m., str. 71 sl. ⁶¹ DAS, Vic. arhiv fasc. I — 53. ⁶² MALJ., Mag. acta fasc. 15. ⁶³ MALJ., Računske knjige. — O mestnem lesnem skladišču glej Ivan Vrhovec, Die wohlhöbl. Landesfürst. Hauptstadt Laibach, Ljubljana 1886, str. 64 sl. in istega pisca Topografski opis Ljubljane, LMS 1885, str. 206. ⁶⁴ Dr. Fr. Simonič, Prisege Ljubljanskega mesta, LMS 1884, prisega čuvaja nad pristajanjem (Zueleders Aydt), str. 215 in 218. ⁶⁵ MALJ., Knjige izdatkov. ⁶⁶ MALJ., Z. m. s. za l. 1651, fo. 101', 115' in 164 (Cod. I št. 27), za l. 1653, fo. 7 in 216 (Cod. I št. 28). ⁶⁷ MALJ., Reg. I fasc. 150; Mag. acta fasc. 9. ⁶⁸ MALJ., Reg. I fasc. 37. — Müllner, n. o. m., str. 97 sl. ⁶⁹ MALJ., Reg. I fasc. 51. — DAS, Kamera in reprezentanca, Publ. Polit. Lit. B, Num. 3, Vol. 1. ⁷⁰ DAS, Kamera in reprezentanca, Publ. Polit. Lit. B, Num. 3, Volum. 1. ⁷¹ MALJ., fasc. K 17. ⁷² MALJ., Reg. I fasc. 51. ⁷³ MALJ., Reg. I fasc. 136 in 137. ⁷⁴ MALJ., fasc. K 17. ⁷⁵ MALJ., Z. m. s. za l. 1695, fo. 95, 116; za l. 1697, fo. 92'. — Müllner, n. o. m., str. 154 sl. ⁷⁶ DAS, Stanovski arhiv fasc. 66; Vic. arhiv fasc. I — 106. — MALJ., Reg. I fasc. 150. — Iz navedenih virov so vsi nadaljnji podatki o lesnih redih in cenikih drv. ⁷⁷ DAS, Kamera in reprezentanca Publ. Polit. Lit. B, Num. 3, Volum. 1 in MALJ., fasc. K 17. ⁷⁸ MALJ., Reg. I fasc. 150. ⁷⁹ DAS, Kamera in reprezentanca, Publ. Polit. Lit. B, Num. 3, Volum. 1. ⁸⁰ MALJ., Mag. acta fasc. 9. ⁸¹ DAS, Kamera in reprezentanca, Publ. Polit. Lit. B, Num. 3, Volum. 1. ⁸² DAS, Kamera in reprezentanca, Publ. Polit. Lit. B, Num. 3, Volum. 1. ⁸³ Ivan Vrhovec, Zadruga ljubljanskih voznikov, imenovanih »Fliegenschützen«. IMK IV/1894, str. 252 sl. — Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, Ljubljana 1933, str. 70 sl. ⁸⁴ MALJ., Reg. I fasc. 137 (stara označba Reg. B, fasc. 131; fasc. 40, Reg. A, fasc. 104). ⁸⁵ Vrhovec, n. o. m., str. 252 sl. — Vrhovnik, n. o. m., str. 70 sl. ⁸⁶ MALJ., Reg. I fasc. 51 (Reg. A fasc. 180; fasc. 17; Reg. A fasc. 36). ⁸⁷ MALJ., fasc. K 17; fasc. 6, pars I (1814—1826). ⁸⁸ DAS, Vic. arhiv fasc. I — 106. ⁸⁹ MALJ., fasc. K. 17. — Alfons Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IX/1901, stolpec 28 sl. ⁹⁰ MALJ., fasc. 6 (1827). ⁹¹ MALJ., fasc. K 17; Reg. I fasc. 51. ⁹² MALJ., fasc. K 17. Iz tega fascikla so črpani tudi naslednji podatki o razpravah, kako zagotoviti Ljubljani preskrbo z drvni. ⁹³ MALJ., fasc. K 17; Reg. I fasc. 51. ⁹⁴ MALJ., Reg. I fasc. 51. ⁹⁵ MALJ., fasc. K 17. ⁹⁶ MALJ., Reg. I fasc. 137. ⁹⁷ MALJ., Fasc. Razno I. — DAS, Kamera in reprezentanca, Publ. Polit. Lit. T. Num. 1. — Alfons Müllner, Die erste Torfstecherei am Laibacher Moore, Argo IV/1895, stolpec 29—31. ⁹⁸ MALJ., Reg. I fasc. 147 (Reg. B fasc. 227). ⁹⁹ MALJ., Reg. I fasc. 147 (Reg. B fasc. 227) in fasc. 152 (Reg. B fasc. 384). ¹⁰⁰ Joseph Wessely, Die österreichischen Alpenländer und ihre Forste, II. Teil, Wien 1853, str. 16. ¹⁰¹ MALJ., fasc. K 20 (fasc. ²/22).